

Доц. др Србољуб Д. Димитријевић¹
Универзитет у Нишу, Учитељски факултет, Врање

ПОРОДИЦА КАО АГЕНС СОЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ У ТРАНЗИЦИОНОМ ДРУШТВУ (СОЦИОЛОШКИ АСПЕКТ)²

САЖЕТАК. Имајући у виду промене које су се десиле и још увек се дешавају у савременом друштву већ дужи низ година, могуће је пратити и промене у оквиру саме породице као друштвене групе. У великој мери вршена су различита истраживања у погледу промена васпитне улоге породице. Посебно место овом проблему припада породично васпитање деце. Присутна је чињеница да је породица од давнина имала а посебно данас има значајан допринос у васпитању деце. То нам потврђује да се примарна социјализација одвија у породици и да је она истовремено незаменљива. У породици дете стиче прва знања, своја прва социјална искуства и у члановима породице има своје узоре. У породици добија породична осећања (блискост и љубав).

Међутим, породица је у садашњим условима транзиције суочена са бројним тешкоћама и проблемима. Промене које се дешавају великом динамиком у свим сегментима модерног друштва остављају за собом веома озбиљне последице на стање, развој, улогу и место породице у друштву. У последње време, сведоци смо промена у начину живота, који је све динамичнији, а који иза себе оставља последице, на које нису имуни, ни родитељи а ни деца. Брига о деци није на првом месту, развој савремене технологије потискује најбитнију фазу у развоју деце а то је детињство. На овај начин долази до отуђења деце и она постају у већој мери индивидуалци а на тај начин губе свест о припадности групи.

Кључне речи: породица, дете, социјализација, транзиција.

¹ srboljub.dimitrijevic@yahoo.com

² Рад је примљен 11. априла 2014, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 21. маја 2014.

СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА КАО ПОЈАМ И ПРОЦЕС

Својим рођењем дете као људска јединка, за разлику од друге младунчади, рађа се много више неприпремљено, односно беспомоћно за даљи живот у спољном окружењу, без икаквих друштвених знања и способности, али истовремено и са великом предношћу да се развије и формира у социјално биће. С обзиром на своју беспомоћност апсолутно је у зависности од заједнице којој припада и без које његов опстанак и развој није могућ.

Постоје различита одређења социјализације у зависности од тога који се ефекат истиче. Имајући у виду да је социјализација углавном антрополошки и психолошки појам и социологија му придаје велики значај, сматрајући да социјализација омогућује припремање јединке за друштвени живот. У том контексту „путем социјализације се истиче огроман фонд знања, навика и вештина, развија често веома сложене особине и способности и истиче све оне квалитете којима се суштински разликује од свих других живих бића. Две су групе ефеката социјализације: 1) формирање за живот у друштву и за функционисање друштву важних особина и начина понашања и 2) развитак од биолошке јединке у личност са многим карактеристикама заједничким за све људе, али и са својим специфичним особинама” (Рот, стр. 1975, наведено према: Ивановић, 2003, стр. 235).

Наведено одређење социјализације нас упућује на то да социјализација има одлучујући утицај на развој личности са одређеним социјалним и индивидуалним карактеристикама. Неопходно је такође уважити и мишљење да овај процес има и своју друштвену страну, која означава припрему појединца за друштвене улоге које му припадају али и за друштвени живот у целини. Из наведених сазнања истичемо социолошки више обојено схватање по коме се „под социјализацијом подразумевају сви утицаји друштва и његових јединица (скупина, институција) на појединца којима се он припрема за преузимање свих друштвених улога које му припадају и којима он ствара своју личност, развија свој индивидуалитет” (Флере, 1974, наведено према: Ивковић и Димитријевић, 2013, стр. 80). Из наведеног одређења социјализација личности и друштво се не могу сагледавати одвојено а камоли у супротности, већ у процесу интеракције, реч је о узајамности давања и примања. На тај начин друштво је више или мање организовано, и за то користи своје посебне специјализоване инсти-

туције, које утичу на сваког појединца, тј. на развој и формирање личности. Д. Ж. Марковић истиче да се социјализација може означити као „процес неорганизованог и организованог утицаја друштва у циљу формирања личности која одговара потребама датог друштва” (Марковић и Димитријевић, 2011, стр. 81).

Оваквим приступом проучавајући социјализацију долази се до чињенице да се људско потомство нужно и природно развија у људском друштву. Свака друштвена заједница заузима активан однос према појединцу (у биолошком, психолошком и социјалном развоју). Наведено нас упућује на сагледавање социјализације као веома комплексног процеса подруштљавања, развоја и сазревање личности у одређеној средини.

ПОРОДИЦА КАО ДРУШТВЕНА ЗАЈЕДНИЦА

Иако нам се наизглед чини да о породици скоро све знамо, мислимо да смо у озбиљној заблуди, јер није нимало лако научно изучити породицу као једну од најсвојеврснијих друштвених група. Овome треба додати и чињеницу да су и пре нас многи теоретичари и истраживачи изучавали породицу као једну од најстаријих примарних друштвених група, у оквиру које се остварују биолошки, емотивни, економски, едукативно-културни и комуникацијски односи, па ипак остала су многа недоречена и неразјашњена питања и проблеми.

Сама реч „породица” је вишезначна и у свакодневним друштвеним околностима она се односи на различите појмове. У најширем смислу речи она је „нераздвојена целина особа повезаних браком или усвајањем” или „рађање појединца који наслеђује један другог” – што значи „лоза”, „род”, „династија”. У ужем смислу реч породица значи „родбинско повезане особе које живе под истим кровом” или још уже, значи „оца, мајку и децу”.

Породица као друштвена група је незаменљиви кутак у коме се човек формира као личност, у коме живи, ради и на тај начин задовољава разноврсне људске потребе, које иначе могу бити остварене само у породици. У том контексту је и одређење по коме је породица незаменљива средина у којој се човек формира као личност у којој живи задовољавајући неке од својих најбитнијих потреба које се само у породици могу да задовоље (Коковић, Трипковић, Митровић, 1993). Такође, позната је и чињеница да је породица специфична – социјална заједница људи. Она је и

универзална људска заједница која има веома значајну улогу у развоју човека у друштву, али не само човека као јединке већ и друштва у тоталитету. „Она се разликује од свих других друштвених група и својом друштвеном улогом коју врши у животу сваке индивидуе, тј. по томе што она пружа много конкретнији подстицај за развој човека као људског бића” (Голубовић, 1981, наведено према: Стевановић, 2001, стр. 294).

Постоје и многобројна друга одређења о породици и она се разликују, у мањој или већој мери, у сагледавању породице као друштвене заједнице, али, у глобалу, сва ова одређења указују на то да је она прва, најважнија и најприснија друштвена група, која је имала и има веома значајну улогу у развоју човека. И за Аврамовића, породица је људска заједница коју чине одрасли репродуктивно способни партнери и њихово потомство, али и даљи сродници који живе заједно са њима. Породица, поред репродуктивне, привредне, социјалне има и значајну психолошку, васпитну и социјализацијску улогу. По структури, функцијама и вредносној оријентацији постоји више типова и облика породица: моногамна, полигамна, матријархална, патријархална, потпуна, непотпуна, нуклеарна, проширена, ауторитарна, демократска итд. (Аврамовић, 2006).

Све ово указује на то да је породица прототип било које друге друштвене заједнице, али се и показала као једно стално кретање у времену и простору, са веома испреплетеним деловањем, и уједно је осетљива на нове промене у свом унутрашњем и спољашњем одношењу у глобалном друштву. Из тог разлога за већину социолога исправно је говорити о „породицама”, а не о „породици”, јер се на тај начин указује на разноликост породичних односа.

ПОРОДИЦА КАО АГЕНС СОЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ

Постоје различити фактори у развоју друштвености код деце, који утичу на социјализацију (породица, вршњаци, школа, социјална средина, религија, мас-медији и др.). За породицу се с правом каже да је она социјално окружење у коме се личност развија, и да је најважнији фактор социјализације у друштву. „Дете се од првих дана свога живота па до одрастања сусреће са различитим улогама: оца, мајке, мужа, жене, наставника, колеге, пријатеља итд. За сваку од ових улога дете уочава различити свет ти-

пичних облика понашања. Дете рано прихвата улоге које су му социјално предодређене. Другачије се играју девојчице, а другачије дечаци” (Сузић, 2001, стр. 190–191). Породица као примарна социјализација има значајну улогу у припремању дететове личности за друштвени живот. Односно, дете у породици не стиче само породичне већ и друштвене навике, не стиче само породично већ и друштвено васпитање. Многи теоретичари породице кажу да је она хетерогена средина, односно друштво у малом, у коме се дешавају многобројне друштвене појаве као што су: љубав, мржња, солидарност и ривалство, хуманизам и егоизам. Дете у породичном окружењу опонаша све ове навике да би временом стекло и одређене друштвене навике, а на тај начин уједно стиче и одређени став према друштву, који може бити позитиван или негативан. Улога породице као агенса социјализације за Катажини Пјурковску Петровић има двоструко значење. „Прво, подразумева васпитни рад родитеља са циљем формирања целокупне личности детета, подмиривање психосоцијалних потреба детета за сигурношћу, припадношћу, прихваћеношћу, поштовањем, самореализацијом и сл. С друге стране, под социјализацијом у породичном смислу подразумева се оспособљавање детета за улазак у друштво, преношење друштвених норми и вредности, учење социјалних улога и обавеза и усвајање просоцијалних норми и вредности (попут хуманитарног интересовања, алтруизма, социјалне одговорности, емпатије итд.)” (Пјурковска-Петровић, 1994, стр. 112).

Породица је у извесном смислу речи посредник између детета са једне стране и друштва с друге стране. У њој се одвијају емоционални и социјални односи, у окриљу породице отпочиње развој хумане и свестране личности детета, формирају се основна морална начела: добро и зло. Породица је та где се поставља добар темељ за каснији морални развој. У породици се формира и прва емоционална клима, која је природан однос у тој средини и која учвршћује везу између детета, родитеља и других чланова породице. С правом уочава М. Ивковић када истиче „да су образовање, васпитање, увођење у друштвене процесе и остало повезани са породичним осећањима блискости и љубави. Поред незаменљиве улоге коју имају родитељи за примарну социјализацију, од значаја су и други чланови, пре свега баба и деда, али и старија браћа и сестре (Ивковић и Димитријевић, 2013, стр. 84). У ствари љубав је преовлађујућа у породици, она повезује чланове породице, истовремено обезбеђује породичну сигурност, за-

штиту и разумевање у односу на сукобе. У зависности од тога у каквим су односима родитељи, свакако да ће и клима у породици бити добра или лоша а на тај начин ће имати и велики утицај на развој деце било у позитивном или негативном правцу.

Уочено је и од других посланика из ове области да недовољна брига о деци или непостојање љубави према њима, сигнал су за одређене неприхватљиве особине какве су (агресивност, неприлагођеност у околини живљења, интровертност и пасивност). „Свакодневно искуство као и бројна истраживања показују да су многи недостаци породичне средине (брачне несугласице, разарање породице, неморално понашање људи, душевни поремећај родитеља) често узрок стрепње и несигурности деце, а када одрасту таква деца и показују озбиљне сметње у прилагођавању на захтеве нове социјалне средине” (Касагић и Чабаркапа, 2002, стр. 162).

Поред социјалне атмосфере важну социјализаторску улогу има и родитељско васпитање, односно стил васпитања којим се родитељи руководе. Није пожељна ни сувише оштра породична дисциплина али ни превише либерално васпитање, и једно и друго иде из крајности у крајност. Треба уважити и мишљење стручњака који сматрају да су услови живота у првим годинама детињства одлучујући за развој и формирање личности током целог живота. Из тих и других разлога „у животу породице посебан значај за социјализацију имају: разговори, посебно они уз обед, заједничке игре и расподела и учествовање у породичним дужностима” (Ивковић и Димитријевић, 2013, стр. 85).

ПОРОДИЦА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

Указујући на улогу и значај породице као веома важног агенса социјализације за развој индивидуе и друштва у целини, неопходно је исто тако указати и на битне одлике савремене породице. Једна од најважнијих карактеристика савремене породице јесте управо неговање топле породичне атмосфере са чврстом емоционалном везом између родитеља и деце. У оваквој породици централно место припада детету, па је и читав породични живот подређен њему. Полазна основа огледа се управо у пружању што више љубави детету, сматрајући да ће се то касније рефлектовати на његов живот у зрелијем периоду, на његову интеграцију са окружењем, друштвености према другима и разумевању.

Понашање родитеља деци служи као модел коме она теже да се приближе или да се са њиме поистовете. Због тога је међусобно уважавање, узајамна помоћ и љубав између супружника и родитеља и деце, што је карактеристично за већину савремених породица, важан подстицајни пример за младо биће (Петровић, 2000).

Међутим, с развојем људског друштва а нарочито у садашњим условима глобализације, и породица као једна од важних друштвених група суочена је и суочава се са бројним тешкоћама и проблемима како би се одржала и уједно извршавала основне функције, и задату улогу. Познато је да глобализација носи са собом одређене предности али такође и поседује доста негативних последица. Она се испољава, првенствено, у области економије а посебно у тржишној економији, али и у убрзању међународних токова капитала, роба и радне снаге, интеракције и јачања мултинационалних компанија. Глобално испољавање је приметно и у социјалним односима као јачање богатих слојева и појединаца, али и као повећање броја сиромашних. У оваквом друштву долази и до кризе патријархалних друштвених односа али и до кризе система вредности. Систем вредности почиње доста брзо да се мења, нарочито у развијеним земљама и земљама транзиције.

Савремени друштвени догађаји доводе до промене облика, положаја и улоге савремене породице, а и до положаја и улоге деце у њој. Глобални друштвени процеси у виду ретрадиционализације, деиндустријализације и реприватизације, у транзиционим друштвима, утицали су и на промену положаја живота деце али су довели и до промена у васпитној улози породице као агенса социјализације. У таквим околностима посебно треба указати на измењену улогу жене која носи са собом и одређене промене у породици, као што су: облик породичне организације, структура породице, број деце у породици, разведени бракови чији је број у сталном порасту и др. Већи број теоретичара и истраживача указују на важност глобалних друштвених проблема а посебно у осмишљавању савремених тенденција на поједине породичне аспекте, уважавајући и сазнања других научних дисциплина из ове области. Дакле, промене које се одигравају у данашњој породици и њеном окружењу само је реална слика негативне конотације убрзаног процеса промена глобалног друштва. У прилог овоме може се дати сагледавање по коме савремено друштво, тек када буде „довршило своју мутацију у глобалној модернизацији” поставиће оквире савременог породичног обрасца, у коме појединац више неће бити потчињен породици као друштвеној ин-

ституцији „већ институција породице мора служити и одговарати његовим потребама” (Мендрас, 2004, стр. 99).

Друштвене промене у модерном друштву доводе и до начина промена у свакодневном животу људи, мењајући њихове емоционалне и социјалне комуникације. То нам указује и на промену породичне организације и изнутра и споља. Уочено је да долази до нових тенденција промена у брачним и породичним односима:

- 1) све мањи број мушкараца и жена одлучује се да ступи у брак и заснива породицу, а они који се одлуче на то чине то након краће или дуже предбрачне заједнице;
- 2) све је већа стопа развода бракова, међу онима који се одлуче да га склопе;
- 3) све је више мушкараца и жена који живе у ванбрачним заједницама или у краћој или дужиој ванбрачној кохабитацији;
- 4) у таквим везама се рађа све мање деце, али и она која се рађају све чешће живе само са једним родитељем (чешће са мајком него са оцем);
- 5) не више од једног брака (или кохабитације), за то се чешће одлучују мушкарци него жене, а у породицама је све више деце из више ванбрачних веза;
- 6) сроднички односи губе на значају, али се „сродници” умножавају (полуотац, полумајка, полубрат, полусестра...);
- 7) деца се не само рано одвајају него се и све више отуђују од родитеља;
- 8) родитељски ауторитет слаби, а деца самосталније трагају за својим идентитетом у групи вршњака и у поткултури референтних група које се симболички идентификују преко музике, начина облачења, места окупљања, начина понашања (често девијантног и деликвентног);
- 9) породична заједница слаби, односи се све више инструментализују, породичне се вредности рационализују, уз појачано отуђење у личним односима;
- 10) као последица свега наведеног у информатичком друштву, настаје један нови тип породичних односа који би се условно могао назвати „виртуелном породицом” (Митровић, 2008, стр. 126–127).

Савремено друштво на самом почетку двадесет првог века, носи са собом многе противуречности које се одражавају и на кризу данашње породице. „Нестабилност брачне заједнице, висок степен развода бракова, економске миграције, али и узори пожељног стила живота, траже и захтевају породичне заједнице које су много мање од данашњих појмовних дефиниција (Складар и Крегар, 2003, стр. 176).

-
- ЛИТЕРАТУРА Гиденс, Е. (2003). *Социологија*. Београд: Економски факултет у Београду.
- Милић, А. (2001). *Социологија породице, кришика и изазови*. Београд: Чигоја штампа.
- Милић, А. (2007). *Социологија породице*. Београд: Чигоја штампа.
- Митровић, М. (2007). *Увод у социологију и социологија права*. Београд: Правни факултет у Београду и Службени гласник.
- Пулез, В., & Мендрас, С.Х. (2004). Идентитет и различитости Европе. У Мендрас Х. (Ур.), *Европа и Европљани*. Загреб: Масмедиа.
- Складар, Н., & Крегар, Ј. (2003). *Знаносї о друшїву: основни појмови и развој*. Запрешїћ: Висока школа за пословање и управљање с правом јавности. ГН

-
- РЕФЕРЕНЦЕ Аврамовић, З. (2006). *Социологија*. Нови Сад: ФПМ „Браћа Карић“.
- Голубовић, З. (1981). *Породица као људска заједница*. Загреб: Напријед.
- Ивановић, С. (2003). *Социологија образовања*. Јагодина: Учитељски факултет у Јагодини.
- Ивковић, М. & Димитријевић, С. (2013). *Социологија васпїшања и образовања*. Врање: Учитељски факултет у Врању.
- Коковић, Д., Трипковић, М., & Митровић, М. (1993). *Социологија*. Нови Сад.
- Касагић, Љ. & Чабаркапа, М. (2002). *Опшїа психологија*. Београд: Студио МС.
- Марковић, Д. Ж., & Димитријевић, С. (2011). *Социологија*. Ниш: МБ Графика.
- Петровић, М. (2000). *Опшїа социологија*. Београд: Народна књига.
- Пјурковска-Петровић, К. (1994). Родитељске улоге и социјални развој. *Зборник инстїиуїта за педогошка испїраживања*, 26, 111–130.
- Стевановић, Ђ. (2001). *Социолошка хрисїомаїија*. Београд: Култура.
- Сузић, Н. (2001). *Социологија образовања*. Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, Републике Српске.

SRBOLJUB D. DIMITRIJEVIĆ

UNIVERSITY OF NIŠ, FACULTY OF EDUCATION, VRANJE

SUMMARY

FAMILY AS AN AGENT OF SOCIALIZATION IN THE TRANSITIONAL SOCIETY
(SOCIOLOGICAL ASPECTS)

Considering the family as an agent of socialization in the transitional society it is necessary to start from the knowledge that the family is the first in the hierarchy of social values. It is also the fundamental social unit and the area of community, which has an enormous role in the life of every individual and in every social system. It is necessary to add the fact that the family as a social group is irreplaceable corner where a man is formed as a person, accomplishes himself and in that way satisfies human needs, which otherwise can be met only in the family. It is a universal human community, which plays an important role in the development of the man in society, not only the man as an individual, but also society as a whole.

Studying the family as one of the oldest primary social group within which biological, emotional, economic, educational – cultural and communication relationships, are realized, a number of theorists and researchers have found out that the family has not yet been sufficiently explored and there are many ambiguous and unresolved questions as well as problems. In this respect the family has proved to be a constant movement in time and space, with a tangle of action and at the same time sensitive to the new changes in its internal and external relations in a global society. There are various factors in the development of socialization among children, which affect socialization, but it is rightly said that the family is the social environment where the person is developed, and that it is the most important factor in the socialization of society. Many family theorists say that it is a heterogeneous environment, i.e. society at large, where many social phenomena are resolved such as: love, hate, rivalry and solidarity, humanity and selfishness. A child in a family environment emulates all these habits so that gradually it acquires certain social habits, and thus it also gains a certain attitude towards the society, which can be positive or negative. The family is in some sense a mediator between the child on the one hand and society on the other. It develops the emotional and social relationships, and in the arms of the family human development and a complete personality of the child, begins. It also forms the basic moral principles: good and evil. The family forms the first emotional climate, which is a natural relationship in that envi-

ronment and at the same time it tightens the relationship among the child, parents and other family members.

Pointing to the role and importance of the family as a very important agent of the socialization in the development of an individual and a society as a whole, it is also necessary to point out essential types of a modern family. One of the essential features of a modern family is taking care of a warm family atmosphere with a strong emotional bond between parents and children. In this kind of family the main position belongs to a child and, so, whole family life is subordinated to him. In transition society the global social processes of re-traditionalization, de-industrialization and re-privatization influenced the change in the position of children's life as well as the changes in the educational role of the family as an agent of socialization.

KEY WORDS: society, family, child, socialization, transition.